

הרב פרופ' שמואל ק. מירסקי

חידוש מעמד הקהל

ראשי פרקים

- א. הקהל במהלך הדורות - רשמי עקבות
- ב. השתקעותה והשתלשלותה של מצות ההקהל
- ג. עת לחדשה
- ד. כיצד סדר חידושה

א. הקהל במהלך הדורות - רשמי עקבות

עד שאנו באים לחדש עלינו מצות הקהל, יש לברר אם נתקיימה פעם, ואם נתקיימה, מפני מה בטלה. הדי הדורות על מצוה זו כנוהגת וקיימת, קלים וקלושים. ברם בהצטרפותם נשמע קול ברור בוקע ועולה מאספות הקהל בודדות, אך רבות-עם ומלאות ענין.

על אגריפס המלך אנו שומעים מתוך המשנה¹ שעמד וקבל ספר תורה מכהן גדול, וקרא עומד את פרשת המלך במוצאי יום טוב הראשון של חג במוצאי שביעית. המלה "הקהל" אינה נזכרת שם, אבל דבר הלמד מענינו הוא שבמצות הקהל המשנה מדברת. כדרכה של משנה לשנות בלשון קצרה, ולהקנות בדרך אגב את הידיעה על הלכות גדולות וקבועות שלא נתיחדה עליהן משנה מפורשת, שנה כאן רבי מצות הקהל כפי שנהגה בסוף ימי הבית השני, כששמשה של מדינת ישראל נטתה לערוב, ובודאי שנהגה מצות הקהל בימי זהרה של מלכות בית חשמונאים. כך נשמע מפי עדותו של יוסף בן מתתיהו הכהן:²

בהתאסף העם לעיר הקדושה להקריב קרבנות בכל שנה שביעית,

---

* חוברת תלפיות ניו יורק: ישיבה אוניברסיטה, תשי"ג, כרך ו עמ' 92-118.

1. סוטה פ"ז מ"ח.

2. קדמוניות ספר ד, 209-221, תרגום א. שור, ירושלים ת"ש, עמ' 156-157.

בחג של הקמת הסוכות יקריא הכהן הגדול³ כשהוא עומד על במה גבוהה⁴ אשר ממנו ישמע קולו, את המצוות לכל העם, ואין להוציא משמוע לא את הנשים ולא את הילדים ואף גם לא את העבדים⁵, כי טוב הוא שתהיינה חרותות בלבבות ונשמרות בזכרון

-
3. לכאורה יש כאן סתירה ללשון המשנה שהמלך היה קורא, וכן פסק הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ג, והסמ"ג עשין רל, ספר יראים מצוה רפט-רצ, וספר החינוך מצוה תריב. ראה בתו"ט על המשנה בסוטה פ"ז מ"ח. אבל נראה שיוספוס מדבר במלכי החשמונאים שהיו גם כהנים גדולים, והכל עולה יפה. וכבר אמרו כמה מן האחרונים שמלך לאו דוקא, והרחיב את הדיבור בזה בעל תפא"י על המשנה שם, וזו לשונו: "אע"ג שבתורה לא נזכר שיקרא המלך דוקא, ותו הא תינה בזמן שיש מלך, בשאין מלך מי קוראה. ונ"ל דמה שהמלך קורא זהו מדרבנן כדי ליתן כבוד לתורה, וגם כדי שיזהרו טפי במצות התורה כשיראו שגם המלך חייב לשמור מצותיה, כל שכן כל יחיד. מיהו בזמן שאין מלך לא היו מבטלין העשה אלא קורא אותה גדול שבצבור ככה"ג או ראש הסנהדרין".
4. זוהי גם לשון המשנה בסוטה פ"ז מ"ח: "עושין לו בימה של עץ". ובתוספתא שם כתוב: "והיה יושב עליה". ובגמ' שאלו, לא מפסקא זו שבמשנה, כי אם מדיוק המלים בפסקא שלאחריה: "והמלך עומד ומקבל וקורא יושב - עומד מכלל שיושב (עד זמן הקריאה). והאמר אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד? כדאמר רב חסדא בעזרת נשים הכא נמי בעזרת נשים". ובירושלמי שם תירצו: "תיפתר שסמך לו בכותל". מכל מקום ברור שמצוה מן המבחר היא בעמידה. ואפילו מלך מותר לו למחול על כבודו כמסקנת הבבלי שם "דמצוה שאני". והקריאה בודאי משובחת בעמידה, שכן קל לשומעים לשמוע, ושיבחו חכמים לאגריפס על כך. מתוך כך מובן מפני מה יוספוס כותב: כשהוא עומד. ובתוספתא חלקו ת"ק וראב"י אם הבימה היתה בעזרה או בהר הבית, והואיל והמשנה סתמה כת"ק שהיתה בעזרה ובגמ' פירשו שהכונה בעזרת נשים, פסק כן הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ג. ובענין הקריאה פסק הרמב"ם: "וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח".
5. לפי הרמב"ם, שם, נתמעטו עבדים מ"בבוא כל ישראל" ועי"ש בכ"מ ובלח"מ, אבל מכאן ברור שגם עבדים חייבים. ולפי דעתי תלוי הדבר בפירוש "וגרך אשר בשעריך" האמור בפרשת הקהל. לפי ראב"ע הכוונה לגר-תושב, שכן כתב: "אולי יתיהד". והרב אדר"ת ב"זכר למקדש" עמ' לו כתב: "ולכאורה נראה דדחקו לראב"ע

חידוש מעמד הקהל

ולא תוכלנה להמחות לנצח. באופן כזה לא יחטאו לעולם ולא יוכלו לאמר שלא ידעו את המצוה במצוות, אשר תשמענה את קולן בתוקף גדול באזני החוטאים, בהזהירן מראש על המשפטים הנכונים להם ובהרשמן בתוך נפשם הודות לשמיעה מה שהן מצוות, עד שלכל ימי חייהם ישמרו בלבבם את עדותן ואם יזלזלו בהן ישאו את עוונם ובעצמם יהיו אשמים בענשם, גם על הילדים ללמוד תחלה את המצוות הלמוד הטוב ביותר והיסוד לאושר.

מפי שתי עדיות אלו, של המשנה ושל יוספוס, אנו עומדים גם על טיבה של מצוה זו. לכאורה, מה גודל לה? הלא כל עיקרה אינה אלא קריאת פרשיות אחדות של תורה, ומה בינה לבין קריאת התורה בכל שבת ומועד ובכל שני וחמישי? ברם זו שאלה של שטות. אינה דומה קריאה של הדיוטות וציבור קטן, לקריאה של מלך וראש העם "בבוא כל ישראל ליראות", ובמקום שגורם לעליה ולהתרוממות. יוספוס שכתב לועזית ללועזים, והיה נוהג בהרחבת הדיבור כדי להושיט בקנה לקוראי ספרו, הריהו אומר שהמצוות הנקראות בשעת הקהל "תשמענה את קולן בתוקף גדול", ובהרשמן בתוך נפשם הודות לשמיעה מה שהן מצוות, עד שלכל ימי חייהם ישמרו בלבבם את עדותן", ואילו המשנה שנכתבה בלשון חכמים מרוכזת ומרמזת, ויותר משכתוב בשורותיה יצהיר מבין שורותיה, מלמדתנו עפ"י דרכה דבר נאה ומתקבל, כי

לפרש בגר תושב דבגר צדק קשה פשיטא". והרב רש"י זיין שהזכיר דברי הרב אדר"ת בספרו לאור ההלכה, עמ' קז כותב: "אבל לא ראה המבואר ב"פסיקתא זוטרתיא" - "וגרד אשר בשעריך, אלו גרי צדק". אבל לי נראה שאילו גם ראה לא היה חוזר בו, שהרי מאן קחתים על "פסיקתא זוטרתיא". הדבר נתברר כבר (ראה הקדמת ר"ש בובר ל"לקח טוב" הנקרא פסיקתא זוטרתיא) שהשם פס"ז בטעות יסודו ומחבר ספר זה הוא ר' טובי' בר' אלעזר בן זמנו של רש"י, ויש כאן חילוק דעות בין ראב"ע ור"ט ב"ר אליעזר, ויתכן שהדין עם הראב"ע, כקושיות הרב אדר"ת, אם בגרי צדק פשיטא. והואיל וטעם רב יש בזה "אולי יתיהד" הרי טעם זה שייך גם בעבדים.

6. השוה לזה לשון הרמב"ם בהל' חגיגה ג, א: "ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותם במצוות ומחזקות ידיהם בדת האמת".

קריאה זו של המלך, או של ראש המדינה, במעמד כל העם היתה משמשת מעין בחינת לבו של המלך אם תמים הוא עם ה' אלהיו ואם ראוי הוא למשימה שעליו, כאדם הבא מקרב אחיו ומובחר שבאחיו. אילו לא זלגו עיני אגריפס דמעות, ולא היתה נכנסת מרדות בלבו בשעת קריאת הפרשה, היו בודאי עיני העם זולגות דמעות, ואולי היו רוגמים אותו באתרוגיהם שבידיהם, ואין צורך לומר שלא היו מנחמים אותו לומר: אחינו אתה, אלא היו מתנחמים בלבם על גבהות לבו והתנכרותו מאחיו.⁷

אף מבעד הערפל ההסטורי-מיסתורי הנסוך על ימי הבית הראשון, מבהירה אסיפת הקהל רבת-רושם. ברם כאן עלינו לחדד את חושינו כדי לקלוט דבר וחצי דבר ממרחקי הדורות שנרשמו בספר כמה מאות שנים לאחר שאירעו. קבלה היתה בידי חכמי הדורות שהאספה שצוה המלך יאשיהו לאסוף בשנת השמונה-עשרה למלכותו, וקריאתו בה בספר הנמצא בבית ה' באזני העם, אספת הקהל היתה.

כך כתב ר' אליעזר ממיץ בספר יראים מצוה רפט:

ומנין לנו שבמלך דבר הכתוב, דכתיב וישלח יאשיהו ויאספו אליו וגו' ויקרא באזניהם את דברי ספר הברית הנמצא בית ה'.

וכן כתב ר' משה מקוצי בספרו סמ"ג, סי' רל:

ומנין שזה שאמרה תורה תקרא את התורה הזאת במלך דבר הכתוב, דבר זה מדברי נביאים למדנו, שנאמר ביאשיהו וישלח המלך ויאספו אליו וגו' ונאמר ויקרא באזניהם וגו'.

---

7. ראה הערת רש"י הקצרה על המשנה שם, ד"ה אגריפס המלך: "מלך ישראל היה מזרעו של הורדוס והוא שנחרב בית המקדש בימיו" וראה דברי הרמב"ם במורה נבוכים ג, נ על רשימת המלכים שמלכו בארץ אדום לפני מלך מלך בישראל (בראשית לו, לא-מג) המשמשת כעין הקדמה לאזהרה הגדולה: "מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי". כל העובר על אזהרה זו מביא חורבן על עמו וארצו, כי מה שאירע לאדום שחרבה ע"י מלכים שלא היו מארצם, אירע לישראל כשמלכו בה מזרעו של הורדוס האדומי.

חידוש מעמד הקהל

ר' אלעזר הקליר בקינתו "ויקונן ירמיהו על יאשיהו"⁸ כתב:

תם במקרה אחד כוס מגדו לשתות, במועד שנת השמטה כגע
הקהל לאתות, תלה עשרים ושתים מהרוס שתות, כי ספדו לו
איכה בעשרים ושתים אותיות.

ברור שיש לנו כאן עסק בקבלה, שהיתה חיה בפי הדורות,⁹ ולא בדרשה על
פסוק המדבר ביאשיהו, ומהו יסודה של זו?

כדי שנשיב על השאלה עלינו לעמוד על טיב מאורע אחר בימי יאשיהו
שהשאיר אף הוא רשמו בזכרון האומה. ברם צריך לברר תחלה מבחינת
ההלכה, אם נוהגת מצות הקהל מן התורה רק "בבוא כל ישראל לראות" ובזמן
שנהגו שמיטה ויובל, כמו שמוכח מלשון הפסוק, או גם בזמן שהללו לא יכלו
להתקיים.

כבר דנו בשאלה זו על יסוד דיוק לשונות הגמרא, הרמב"ם, המאירי, החינוך
ועוד, ואמרו שמלשון הגמרא בסוטה מא ע"א: "דאי כתב רחמנא מקץ הוה
אמינא נמנו מהשתא, ואע"ג דלא מתרמי בשמיטה, כתב רחמנא שמיטה". יש
להסיק שמצות הקהל אינה נוהגת בזמן שאין השמיטה נוהגת, וכן פסק

---

8. הקינה חוברת עפ"י סדר א' ב' ויש נוסחאות שנוסף בהם חרוז בסופה שהוא
חתימת השם אלעזר. הפירוש המיוחס לרש"י לדברי הימים ב, לה, מזכיר קינה זאת:
"בט' באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו כן יבכיון על מות
יאשיהו".

9. הדבר הזה אינו תמוה בעינינו, שכן כמה גופי דברים בין בהלכה ובין בהגדה היו
חיים מאות וגם אלפי שנים במסורת העם עד שנכתבו, אבל גם בעיני אלה שלבם
לא נטה להאמין ביסוד זה של התורה שבעל-פה לא יפלא עתה לאחר שקמה
אסכולה שלימה של חוקרי מקרא בשבדיה הנוודעת בשם "האסכולה האופסלית"
(על שם מקומה – אופסלה) שעשתה יסוד זה לאחד מעיקרי שיטתה.

המאירי,¹⁰ והואיל והשמיטה תלויה ביובל,¹¹ והיובל אינו נוהג אלא "בזמן שכל יושביה עליה", הרי מצות הקהל, לא נהגה בימי הבית השני אלא מדרבנן, לדעת האומר ששמיטה היתה באותם הימים אף היא מדרבנן. ואשר לקשר שבין מצות הקהל למצות ראייה, פלפל הרב אדר"ת¹² בחכמה, שנתחייבו ב"ראיה" גם לפני שנבנה בית עולמים.¹³ אבל הוא תמה, אם במצות הראיה ועליה לרגל מצאנו מקראות שיש בהם כעין עדות על זה בשילה:

במצות ההקהל לא נמצא בשום מקום רמז ורמיזה שנתקיימה אף פעם אחת בישראל זולת לד' הירושלמי פ"ק דע"ז,¹⁴ והיתכן שלא קיימה לא השופטים ולא מלכי ישראל ויהודה הצדיקים, וזולת אגריפס המלך האחרון ממלכי הורדוס לא מצאנו זכר למצוה זו גם בדברי רבותינו חכמינו ז"ל? שוב נזכרתי, שבקינות לת"ב בסוף קינה ויקונן ירמיהו על יאשיהו איתא שם: 'במועד שנת השמטה כגע הקהל לאתות תלה עשרים ושתים מהרוס שתות' וכו'. שמשמע קצת שנהרג בעת שהגיע לקרא פרשת ההקהל. ואין בידי כעת לידע מקורו בישבי במקום שאין לי שום ספר מדברי רבותינו ז"ל.

-
10. המאירי למגילה ה' ע"א. הרב רש"י ז"ל, בקובץ הקהל עמ' פד, דייק מן הלשון "דלא מתרמי" (סוטה מא ע"א) כונה אחרת: "ר"ל שלא יזדמן להיות מקץ שבע השנים בשנת השמטה". מלשון החינוך במצוה תריב: "ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל שרויים על אדמתם", משמע שסבר כדעת המאירי.
11. ערכין לב ע"א; גיטין לו ע"ב רש"י בד"ה בשביעית בזמן הזה. ואין כאן מקום להאריך בזה.
12. קובץ הקהל עמ' כז.
13. חגיגה ו ע"א. במשנה: "הכל חייבין בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן, וכו'. איזהו קטן? כל שאינו יכול לרכוב על כתיפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית דברי ב"ש. וב"ה אומרים" וכו'. ובגמרא: "השיב רבי תחת בית הלל לדברי ב"ש, וחנה לא עלתה כי אמרה לאשה עד יגמל הנער והביאותיו והא שמואל דיכול לרכוב כתפו של אביו הוה". הרי מצאנו עליה לרגל קודם בנין הבית. וראה הערת נכד אחיו הרב ר' בנימין צבי יהודה רבינוביץ-תאומים קובץ "הקהל" עמ' צז-צט.
14. מאורע זה שבירושלמי עבודה זרה פ"א ה"א יבואר הלאה.

חידוש מעמד הקהל

ולענ"ד נראה שסיפור מאורע אחר עלה בידינו מפי הקבלה על יאשיהו, ובו יש קו אור נוסף נכסף על קבלה זו שמצות הקהל נתקיימה בימיו, והוא, שירמיהו הנביא יצא בשליחות יאשיהו המלך להחזיר את גולי עשרת השבטים לארץ ישראל שנתאחדה כולה בידי יאשיהו.¹⁵ כך נתקיים בפעם הראשונה, לאחר חלוקת ממלכת ישראל לשתיים ע"י רחבעם וירבעם, התנאי המפורש בתורה קודם למצות הקהל: "בבוא כל ישראל לראות",¹⁶ ולפיכך נערכה באותה שעה אספת הקהל.

מעתה יובן לדעתי כמו כן, מפני מה נשמר בזכרון האומה לא יותר מרשמו של עוד מאורע אחד של הקהל מן הימים שלפני יאשיהו, והוא בשעה שנחלקה ממלכת ישראל לשתיים בתחלתה, כשעדיין לא נתרחב הקרע ולא הוקמה עוד

---

15. ערכין יב ע"ב: דאתא ירמיה אהדרינהו; שם לג ע"א: ירמיה החזירן ויאשיה בן אמון מלך עליהן. ומנא לך שהדור וכו' ומנלן דיאשיה מלך עליהן וכו' רב נחמן בר יצחק אמר מהכא, גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי; מגילה יד ע"ב: חולדה דכתיב (מלכים ב כב, יד) וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור וגו' ובמקום דקאי ירמיה היכי מתנביא איהו וכו' ויאשיה גופיה היכי שביק ירמיה ומשדר לגבה וכו' ר' יוחנן אמר: ירמיה לא הוה התם שהלך להחזיר עשרת השבטים ומנלן דהדור דכתיב (יחזקאל ז, יג) כי המוכר אל הממכר לא ישוב, אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיבטל? אלא מלמד שירמיה החזירן ויאשיה בן אמון מלך עליהן. והשוה סדר עולם רבה פכ"ד והערות ר"ב רטנר שם.

16. הרב ר' בצ"י רבינוביץ-תאומים פסק כאילו בסכינא חריפא את הקשר שבין הקהל ל"בבוא כל ישראל לראות" (קובץ הקהל עמ' קז) ואמר: "ומצד זה אפשר שצריך ביאת כולכם, אם היה תלוי בשמיטה, שאין זה שייך אלא במקום הנאמר כי תבואו אל הארץ וכדומה, שהמשמעות ביאת כולם אל הארץ, אבל כאן המובן בבואם אל המקדש לקיים המצוה של ראית פנים מצד חובתם לבוא". אבל האם אין במשמעות "בבוא כל ישראל" הרבה יותר ביאת כולם מ"כי תבואו"? ואדרבה, העובדה שנתקיימה אספת הקהל, לפי הקבלה שבידינו, בימי יאשיהו, לאור העובדה האחרת של איחוד כל ישראל תחת ממלכתו, מעידה שמצות הקהל מן התורה תלויה בעיקרה "בבוא כל ישראל לראות". ובימי בית שני קיימו מצות הקהל מדרבנן בלבד, כדעת הגרא"ד רבינוביץ-תאומים זצ"ל.

המחיצה שחצתה את ישראל לשתי ממלכות. כוונתי לאותו המאורע הידוע שמסופר עליו בירושלמי בעבודה זרה פ"א ה"א:

אמר רב אסי בר יעקב במוצאי שמיטה מלך ירבעם על ישראל.
- אמר אנא מיתבעי מיקרי קאים אנא, ואינון אמרין מלכא
דאתרא קדם ואין מיקרי תניין, גנאי הוא לי. ואין לא ניקרי,
ביזיון הוא לי. ואין מרפינון אזלון סלקין אינון שבקין יתי אזלון
לון גבי רחבעם בן שלמה.¹⁷

ואולי יעלה משם גם אור חדש על מציאת הספר בימי יאשיהו, ששימשה 'אבן הטועין' למבקרי המקרא התועים והמתעים בדורות האחרונים. הלא תחלתו של ספר דברים נכתב ביד משה לקראו בהקהל, שכן נאמר מפורש: "תקרא את התורה הזאת", ושנו חכמים ב"ספרי", בפרשת המלך, שהצווי "וכתב לו את משנה התורה הזאת" מדבר על הצורך לקרוא בו בהקהל.¹⁸ ודבר המובן

---

17. אולי יש בלשון סיפור המאורע על "מלכא דאתרא" מעין מאורעות הימים שבהם נכתב, דברי ריבות בין "מרא דאתרא" ושכנגדו בסדר העליות לתורה וכדומה, אבל אין ספק שביסודו טמון גרעין הסטורי. השוה לזה בבלי סנהדרין קא ע"ב, וקב ע"א בענין הישיבה בעזרה וכו' וכל הסוגיא הדנה בהרחבת הקרע בין ישראל ויהודה ועל השומרים שהעמיד ירבעם על הגבולים שלא יעלו לרגל לירושלים (תענית כח ע"א, ל ע"ב; בבא בתרא קכא ע"ב; מועד קטן כח ע"ב; ירושלמי תענית פ"ד ה"ז, ועוד) אף יש ללמוד מכאן את מדת הזהירות שיש לנקוט כשבאים לחדש בימינו מצוה זו, שלא יסתבכו ח"ו בדברי ריבות פעוטים העלולים להרחיב פרצות. 18. רש"י בפירושו למשנה בסוטה מא ע"א ד"ה שנאמר, מביא פסקא זו מהספרי: "ואותה קריאה ע"י מלך היא כדאיתא בספרי בפסוק את משנה התורה הזאת אין קורין ביום הקהל אלא משנה תורה". והתויו"ט בפירושו לסוטה פ"ז מ"ח כתב: "ודקדקתי ולא מצאתיה" וכו'. אך בעל הליקוטים על גליון המשניות, דפוס וילנא, העיר על התויו"ט: "דבריו תמוהים... נראה שהבין התויו"ט שכוונת רש"י להביא ראיה שהקריאה ע"י מלך מבריייתא, ולמה מבריייתא והלא משנה מפורשת היא", עי"ש. ברור שכוונת רש"י בהבאתו את לשון הספרי לא היתה להראות שהמלך קורא, שכן מפורש במשנה, אלא שכוונתו היתה להראות שהכתוב בפרשת המלך בפרשת שופטים "וכתב לו את משנה התורה" צריך להיקרא כאחד עם הכתוב בפרשת הקהל בפ' וילך, וש'התורה הזאת' היא 'משנה התורה'. בספרי הובאו שתי

חידוש מעמד הקהל

הוא שהקריאה בו באספת הקהל, מצוה מן המובחר היא,¹⁹ שכן כל עיקרה של אספה זו בא לעשות רושם על העם, ואין לך דבר העשוי לחזק את הרושם כקריאה בספר זה. והואיל ויאשיהו הכין את לבו לקראת אספת הקהל, שלא

דעות של ת"ק ואחרים, על השם 'משנה תורה', ובברייתא, שהובאה בגמ' סנהדרין כב ע"א דעה שלישית א) לדעת ת"ק: "שעתידה התורה להשתנות", היינו שמן השם "משנה תורה" יש לשמוע שאין הכרח לכתוב את התורה בכתבה וכצורתה כי אם בתכנה ובכתב אחר, כפי שעשו בזמן עזרא. ולגירסת המאירי שם: "שעתידה להשתנות, כלומר שהמלך היה משנן בפרשת הקהל". ב) "אחרים אומרים: אין קורין בהקהל אלא משנה תורה בלבד". דעה זו ראה רש"י ושנאה בסתם. ולגירסת ספרי זוטא: "אחרים אומרים משנה התורה כולה שכן אין קורין בהקהל אלא במשנה תורה בלבד". לפי גירסא זו נמצאת דעה זו חולקת על סתם משנה "וכתב ס"ת לשמו" שהכונה וודאי על ס"ת שלם. אך לפי גירסת המאירי בספרי (שם): "אחרים אומרים אין משנני אותו ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד", לא נצטרך לעשות דעה זו חולקת על סתם משנתנו. אמנם לפי הגירסא השניה, "יש גורסין" שהביא המאירי בלשון ת"ק בספרי, יקשה: מה בין ת"ק לאחרים? ואולי לא ראה רבנו המאירי שתי דעות חלוקות זו על זו כלל בספרי. ואמנם כן משמע מלשונו שקיים גירסת יש גורסין במלים אלו: "וכן נראה ממה שסמכו שם אחרים אומרים אין משנני אותו ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד". הרי שראה רק סמיכת דברי אחרים לדברי ת"ק לא בדרך מחלוקת. כוונתו היא שהאמור בלשון "אחרים אומרים" נאמר על פרשת הקהל, ודברי ת"ק על פרשת המלך "וכתב לו את משנה התורה". לפי זה יתורץ מפני מה קיבל רש"י בפירושו על המשנה דעת "אחרים אומרים" ושנאה בסתם ספרי. ג) התנא דברייתא בסנהדרין כא ע"ב: "משנה. כתב לשמו שתי תורות אחת שהיא יוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו". לפי שעה זו אין כל שייכות וקשר בין "וכתב לו את משנה התורה הזאת" האמור בפרשת המלך (דברים יז, יח), עם האמור בפרשת הקהל (שם לא, יא) "תקרא את התורה הזאת". ורש"י בחושו הפרשני החד סבר וקיבל פירוש הספרי, כאמור.

19. רש"י ד"ה ספר עזרה, בבא בתרא יד ע"ב: "ספר שכתב משה ובו קורין בעזרה פרשת המלך בהקהל וכהן גדול ביוה"כ". ואין מן ההכרח לומר שהכוונה לס"ת אחד שלם, אלא לצדדיו, ספר תורה שלם לקריאת הכה"ג ביוה"כ (זה שכתב משה) וספר משנה-תורה לקריאת הקהל שנכתב במיוחד ע"י משה לכך. ראה ההערה שלפני זו.

נערכה מיום סור ממלכת ישראל מיהודה, ושלח את ירמיהו להשמיע על קבוץ גלויות, ביקש למצוא אותו ספר גופו שנקרא בו באספת הקהל האחרונה לפני שנחלקה מלכות ישראל, ושהיה אולי מגולל עוד במקום שהניחוהו.²⁰

על שלמה המלך לא מצאנו רשום ומפורש בקבלה שנערכה אספת הקהל בימיו, אם כי אז נתקיים בראשונה "בבוא כל ישראל לראות", אבל זכר לדבר מצאנו באותו מדרש-שמות על השם קהלת (קהלת רבה א, א): "שכל דבריו נאמרו בהקהל". וכן הדעת נותנת שלא היו קוראים בהקהל, שהיתה אספת עם של אנשים נשים וטף, פרשיות של התורה בלבד, אלא שהיו מוסיפין בה דברי חכמה קצרים ומלאי כן וכנות שהבאים יכולים לקחת עמם ולהגות בהם. אף בתוספתא שנו: "ודרשות נדרשות בה"²¹ ועדיין הדבר צריך הכרע אם לדבר זה נתכוונו.

ובספר המנהיג²² כתוב גם כן:

וראה פי' אברבנאל למלכים ב כב, ח שבא לידי הדעה שהספר הנמצא בבית ה' הוא זה שכתב משה, מצד אחר, היינו מדויק לשון הפסוק: ספר התורה מצאתי (בהא הידיעה) ולפי דעתנו תתחזק דעתו ביותר אף שלא מסברתו.
20. הגרא"ד רבינוביץ-תאומים זצ"ל בדונו בשאלת מה שהיו קוראים והיכן היו מפסיקים ראה בדברי חכמינו בפסוק: "יולך ה' אותך ואת מלכך", סיוע לרש"י על המשנה בסוטה, וקושיא להרמב"ם האומר שפוסק בסוף הקללות שאם כן "מה כל החרדה הזאת והלא י"ל שנשאר כן גלול מאז קראו בתורה פ' הקהל בשמטה שלפניה". אבל אם לא נהגה מצות הקהל אלא כמה מאות שנים לפניו ולא בשמיטה שלפניה, הרי דבר החרדה מובן. אין כאן מקום להאריך בדבר זה שדורש בירור מקיף וממצה לעצמו, ולא הובא כאן אלא כסעד לענין שלפנינו. העיקר הוא שיתכן כי הספר הנמצא בבית ה' היה ספר דברים בלבד שנכתב ע"י משה להיקרא בהקהל, ולא היה מחובר לשאר כל התורה, שכן שנינו בספרי זוטא "משנה התורה כותב שכן אין קורין בהקהל אלא במשנה תורה בלבד". וראה סדר עולם רבה פרק כ"ד ששנת מציאת הספר היתה "תחלה של יובל" ובהערת ר"ב רטנר שם. ויש להוסיף לדעתי את הקהלה על שנת הקהל, שעולה כאחד עם הקהל שב"סדר עולם", מוצאי שנת השמיטה.

21. תוספתא סוטה פ"ז מ"ט.

22. הל' החג סי' נז. ועל הקשר שבין הקהל לשמיני עצרת ידובר בפרק שאחר זה.

חידוש מעמד הקהל

מנהג צרפת לקרוא בשמיני עצרת לפני קריאת התורה ספר קהלת. - ואני מצאתי טעם יפה כי שלמה המלך ע"ה אמרו בהקהל בחג כמו שכתוב במועד שנת השמטה בחג הסכות בבא כל ישראל לראות, והוא אמרו בחג בהקהל להוכיח את ישראל על כן יתכן לאמרו בחג.

סוף דבר, הקהל היא מן המצוות ששוקעו במשנה בכמה הלכות, כגון בהלכות דחיה אם המעמד חל בשבת²³ ובהלכות מצוות עשה שהזמן גרמא,²⁴ ולא מצאנו שישאלו בגמרא: מאי הקהל? הרי שטיבה היה ידוע לכל. ואף על פי כן לא נקבעה לה מסכת אחת ולא פרק אחד בש"ס, שכן קיומה פסק עם ביטול מדינת ישראל וחורבן הבית בשניה. לא נשארו ממנה כי אם שמועות שקהו מרוב ימים, ונכתבו זכרון בספר בקוצר האומר, עד שלא נשמע קולן ולא הובנו כל צרכן.

ב. השתקעות והשתלשלותה של מצות ההקהל

מפני מה נעלמו עקבותיה של מצות הקהל, ולא שקדו חכמים על תקנתה בעשית זכר כל שהוא לה כדרך שעשו בכמה מן המצוות שבטלו עם חורבן הבית וטרחו לעשות להן זכר?²⁵

---

23. משנה מגילה פ"א מ"ב: "זמן עצי כהנים ותשעה באב וחגיגה והקהל מאחרין ולא מקדימין".

24. קדושין לד ע"א: "הרי מצה שמחה והקהל דמצות עשה שהזמן גרמא ונשים חייבות".

25. שורת התקנות שתיקן ריב"ז כזכר למקדש וסוגיית הגמ', סוכה מא ע"א; ור"ה ל ע"ב.

זוהי השאלה שהעמיד הרא"ד רבינוביץ-תאומים זצ"ל בפתח ספרו: "זכר למקדש".²⁶ אף הוא ראה מעין זכר לדבר במנהג לקרוא משנה-תורה בליל הושענה-רבה, ובשמחת תורה.²⁷

ברם צריך ללמוד כיצד נשתלשלה מצות הקהל במנהגי הושענה-רבה ושמחת תורה, ומפני מה עלינו לבקש עתה זכר חדש לאותה מצוה שכבר מצאה כביכול את תקונה בזכר חי וקיים.

כבר עמד השר ר' יצחק אברבנאל בפירושו לתורה (פר' וילך) על הקשר שבין הקהל לשמחת-תורה:

שמכאן נשאר המנהג בימינו שביום השמיני חג העצרת האחרון נקרא יום שמחת תורה שבו ביום אנו משלימים את התורה - עומד הגדול שבקהל ומסיים אותה והוא בעצמו קורא מבלי תורגמן²⁸ פרשת וזאת הברכה לדמיון מעשה המלך בזמן ההוא.

---

26. קובץ הקהל עמ' כד: "ומעתה שאלה גדולה יש לשאול מדוע תגרע מצות הקהל החביבה והקדושה שלא נעשה לה שם ושארית אצלנו תמיד, מה שמיטה נוהג בזמן המקדש אחת לשבע שנים, ומי גרע זאת מלולב וכיוצא בו".

27. שם עמ' יז: "ואולי לזכר המצוה הזאת נשאר המנהג לקרות משנה תורה בליל הו"ר דבכל שנה מספ"ל בשמיטה ורצו שתהי' מתשרי תקופה לכ"ע ולר"י הוא בהו"ר ע' סנהדרין י"ג ובעלמא מספק"ל אם יום תקופה גומר וע"כ עשו זכר גם בש"ת".

28. רש"י בפירושו על המשנה, בסוטה מא ע"א ד"ה ושמע והיה אם שמוע: "ואי משום דיש כאן דילוג בתורה בכדי שלא יפסיק (נ"א שיפסיק) המתורגמן אין למלך מתורגמן ואין מתרגמין אחריו". והמאירי לסוטה שם ד"ה אגריפס כתב: "ואעפ"י שאין כאן דילוג ביתר הפסק התורגמן פירשו גדולי הרבנים (רש"י) שהמלך אין לו תורגמן והדברים מתמיהים שאם כן אף פחות משיעור זה יהא אסור. אלא שאין גנאי לצבור במה שהוא כבודו של מלך". והרא"ד ראבינוביץ-תאומים ז"ל העיר בצדק שלא היה צורך כלל במתורגמן, מפני שהקריאה היתה בלשון הקודש. וכן מפורש במשנה. ורק מפני שבמשנה אמרו שהמלך קורא, אמר רש"י: "שאין למלך מתורגמן ואין מתרגמין אחריו", אבל הוא הדין בכל מי שיקרא בהקהל שאין מתרגמין אחריו אבל צריך לברר למה כיון ר"י אברבנאל שאמר שהגדול שבקהל

חידוש מעמד הקהל

אך הוא סתם ולא פירש כיצד נתגלגלה מצות הקהל בשמחת תורה. מעתה עלינו לברר תחלה זמנה של מצוה זו, ודרך גלגולה של מצות הקהל בשמחת תורה, יראה בעליל לעינינו.

כך שנינו במשנה בסוטה פ"ז מ"ח: "מוצאי יום טוב הראשון של חג בשמיני" וכו'. שאלו בגמרא: בשמיני ס"ד (הא אמרת במוצאי י"ט הראשון - רש"י)? ותרצו: אימא בשמינית (במוצאי שביעית בסוכות שבתחלת שנה שמינית - רש"י). אבל גירסת המשנה בירושלמי היא: "מוצאי יום טוב האחרון של חג בשמיני". כתבו מפרשי הירושלמי שטעות סופר הוא וצריך לקרוא: הראשון.²⁹ אבל יש סוברים שגירסת המשנה שנויה כאן במחלוקת בין הבבלי והירושלמי, ושלפי הירושלמי "בשמיני" הוא בשמיני עצרת, ולא "בשמינית" כפירוש הבבלי, "והאחרון" הוא דוקא. אף יש להעיר שברש"י מגילה ה"א כתוב: "הקהל את העם - שהיה בשנה ראשונה של שמיטה במוצאי יום טוב האחרון של חג".³⁰ לפי גירסא זו יובן לדעתי יפה כיצד נתגלגלה מצות הקהל בשמחת-תורה, שהיא תוספת חג לשמיני עצרת. אף יובן ביותר מנהג צרפת לקרוא בשמיני עצרת ספר קהלת.³¹ ואולם גם לפי גירסת המשנה ופירושה בבבלי ש"בשמיני" הוא "בשמינית" ו"מוצאי יום טוב הראשון" הוא דוקא,

---

קורא מבלי תורגמן, והרי בימיו ודאי בטל כבר מוסד התורגמן (ראה שבלי הלקט ענין שבת ס' עת; בובר עמ' כח-כט). ואולי כוונתו שהגדול שבקהל (החתן-תורה) קורא בעצמו ולא בעל הקריאה, זכר להקהל שהמלך בעצמו קרא.

29. ראה רש"י זיין בספרו לאור ההלכה עמ' קא, שכתב כי תיקון זה של מפרשי הירושלמי הוא בצדק, ולא כדעת רב"מ לזיין שזוהי מחלוקת בין הבבלי והירושלמי.

30. גם שם הגיהו על הגליון. ס"א הראשון. ועיין ברי"ף. ועל כגון דא אפשר לדעתי צע"ג איך בא טעות כזה נגד הגמ' וביותר תמוהים דברי המנהמ"א ע"ש וביותר מ"ש שהי' אז זמן שמחת בה"ש. מכל זה נראה לי שיש יסוד לגירסת המשנה בירושלמי.

31. ראה הפרק שלפני זה ובהערה 27 שם.

הלא נדחה הקהל לחול המועד,³² וכשחל בשבת הוא נדחה ליום שלאחריו,³³ ויש לו תשלומין כל "חג הסוכות", ואולי לרבות אפילו שמיני עצרת.³⁴

---

32. אם משום "שאינו תיקון הבימה דוחה לא את השבת ולא יו"ט, ומאתמול נמי לא עבדינן לה דדחקה לה עזרה" - רש"י סוטה מא ע"ב, עפ"י הירושלמי מגילה פ"א ה"ז - או משום ש"במועד משמע בחול המועד" ו"בבוא כל ישראל" משמע "מאתחלתא דמועד", לא ביום ב' או ביום ג' אלא במוצאי יו"ט הראשון - תוס' שם. והגרי"א הרצוג (שליט"א) [זצ"ל] (קובץ הקהל עמ' נז-עב) הטיב לדייק מלשון התוס' שכוונתם למוצאי יום טוב הראשון, היינו אור ליום שני של חוה"מ, וכך גם מלשון הרמב"ם הל' חגיגה ג, ב: "אימתי היו קורין במוצאי יו"ט הראשון של חג הסוכות שהוא תחלת ימי חולו של מועד של שנה שמינית", אעפ"י שבספר המצוות, מצוה טז, הוצאת הגר"ח הליר (שליט"א) [זצ"ל] כתוב "בשני מסוכות" ובנוסחאות הרגילות כתוב "ביום שני של סוכות", והתפארת ישראל למשניות סוטה פ"ז מ"ח כתב: "ליל שקודם יום ב' דסוכות". אעפ"י כן הסיק שם הגרי"א הרצוג (שליט"א) [זצ"ל] שגם לפי התוס' והרמב"ם אין זה לעיכוב אלא למצוה, ויש לה תשלומין כל ימי חג הסוכות ואפשר אפילו בשמיני שהוא גם כן בכלל החג (ט"ז שו"ע או"ח סי' תרסח ס"ק א).

33. משנה בגמ' מגילה ה ע"א. בירושלמי (שם) ניתנו שני טעמים: א) "מפני התקיעה" שהיו תוקעים להקהיל את העם (טעם זה נזכר ע"י הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ז, והראב"ד השיג עליו והזכיר את הטעם השני). ב) "מפני הבימה" שאי אפשר לבנותה בשבת, וכן ביו"ט, ומערב אי אפשר או מפני דחיקת העזרה (הטעם שנזכר ברש"י סוטה מא ע"ב - בהערה שלפני זו), או מפני שנראה כנוטע עץ ועובר על לא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. הבבלי אינו נושא ונותן לגמרי בענין הדחיה אם יום ראשון של חוה"מ חל בשבת, ורש"י במגילה (שם) נותן טעם אחר, שבשבת אסור להביא את הטף ולא את הטעם "מפני הבימה" שהביא בעצמו בסוטה מ ע"א ותמחו על כך. והגרי"א הרצוג (שליט"א) [זצ"ל] העיר שיתכן כי רש"י איננו נותן כלל טעם חדש אלא שהוא מבאר פרטי "הקהל" שיש להביא את הטף, וכו'.

34. ט"ז או"ח סימן תרסה ס"ק א; "זכר למקדש" עמ' מג, ו"זכר להקהל" להגרי"א הרצוג (שליט"א) [זצ"ל] קובץ הקהל שם.

חידוש מעמד הקהל

יצאנו איפוא לבקש עקבות הקהל שאבדו על פני חול הימים, ונמצאנו עומדים על ראשיתו המעורפלת של חג שלא כתוב בתורה ולא ידענו כיצד בא לעולם. אין לנו מעתה אלא לחבר את שתי הקצוות והיו לאחד. השתלשלות הדברים כך נראית לי. עם חורבן הבית בטלה הקהל עם גנוני המלכות שבה, ונתקפלה בחג הסיום של קריאת התורה בקהלות ישראל. לא בבת אחת ולא בכל המקומות כאחד נעשה הדבר, שכן מחזורי קריאת התורה שונים היו ותלויים במנהגי המקומות. היו מקומות שסיימו את התורה אחת לשלש שנים ומחצה פעמיים בשמיטה,³⁵ והיו מקומות שסיימו אחת לשלש שנים³⁶, עד שנתפשט מנהג בבל בכל הארצות לסיים את התורה אחת בשנה. ועל אשיות הקהל, עלה ונבנה חג שמחת-תורה, שכמה ממנהגי הקהל שוקעו בו. המלך נעשה ל"מלכא דרבנן" - חתן התורה, החיוב להביא את הטף להקהל, נשתלשל בעליית "כל הנערים" לתורה, וקריאת הפרשיות של משנה-תורה בהקהל היתה למנהג ותיקין בליל הושענה-רבה, וקריאת קהלת "שדבריו נאמרו בהקהל" נתקבלה באחד הימים של חג הסוכות (שבת חוה"מ או שמיני עצרת).

מצות הקהל, מבחינת חובת היחיד שבישראל, נתקפלה איפוא ונשתלשלה בחג שמחת תורה, ולחנם נתמה להתעלמותה ונבקש כאילו לעשות חסד עם מצוה מתה ח"ו, בעשותנו לה זכר כל שהוא. ברם מבחינת חובת הכלל, שכל עיקרה של מצות הקהל לכך נוצרה, הריהי דורשת עתה, עם תקומת המדינה, את תיקונה.

---

35. ים של שלמה, סוף ב"ק, חילוקי דינים בין בני א"י ובני בבל, סי' מח: בני בבל עושים שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסוכות ובכל מדינה ומדינה קורין בפרשה אחת. בני א"י אין עושים שמחת תורה אלא לשלש שנים ומחצה וביום שישלמוהו. הפרשה שקורין בפלך זה אין קורין בזה. וראה "נחלת יעקב" על מס' סופרים, פט"ו ה"י.

36. מגילה כט ע"ב. הר"י פינפער בספרו "מסורת התורה והנביאים", וילנא תרס"ו, יצא לחלוק על כל דבר מחזור ג' השנים בקה"ת, אבל כבר הוכח מצורת הדרשות שבתנחומא ומכמה מקומות אחרים, שכן הוא, ואין כאן המקום להאריך בזה.

ג. עת לחדשה

האומר לעשות זכר להקהל, בדומה למה שנעשה לפני שבע שנים, ואין צורך לומר בדומה למה שנעשה ע"י תשב"ר של ישיבת "עץ חיים" בירושלים לפני כמה שנים,³⁷ לא יפסיד כאדם הקורא, או מקריא אחרים בתורה, אבל מצות הקהל בעונתה, כפי הרצון לחדשה, ודאי לא קיים. אף האומר לעשות זכר להקהל כעין מנהגי ליל הושענא-רבה ויום "שמחת תורה",³⁸ לא יעורר אלא תמהון. כלום יש חיזוק בדבר הנעשה אחת לשבע שנים יותר מדבר הנעשה מדי שנה בשנה.

הקהל היא על פי טבעה שתי מצוות שהן אחת. והיו באמת ממוני המצוות שמנוה לשתיים.³⁹ שני צדדים למטבע שלה: הכללי והפרטי. ואם הצד הפרטי מצא את תיקונו בשמחת תורה ובליל הושענא-רבה, הרי הצד הכללי לא יכול היה למצוא את תיקונו לפני תקומת מדינת ישראל.

השאלה היא: האמנם רשאים וצריכים אנו לחדש מצוה זו עתה כשירושלים העתיקה היא בידי נכרים ואין לנו אף דריסת הרגל לשריד בית מקדשינו החרב ששכינה לא זזה ממנו, זה הכותל המערבי? לא ארבה לדון בחלקה הראשון של השאלה, היינו, אם רשאים אנו, שכן כבר קדמו רבותינו שבא"י, חברי "הרבנות הראשית לישראל" וקראו עתה לעשיית "זכר להקהל". כך נהגו כל חכמי הדורות מיבנה עד ימינו לעשות זכר למצוות שא"א לקיימן

---

37. "בחומה"ס של מוצאי שביעית היו נוהגים לפנים לשלוח את התלמידים של הת"ת הגדול שבארץ-ישראל, ת"ת עץ חיים, אל הכותל המערבי לקרוא על ידו הפרשיות שבמשנה תורה שהיה המלך קורא בהקהל" (הגרי"א הרצוג קובץ הקהל עמ' נז).

38. ומה שנעשה לפני שבע שנים לא היה בעצם, אלא מעין זה.

39. בה"ג, מצות עשה קסב, ופרשיות ס"ה (וראה בהערות הרא"ש טרויב, בה"ג ד' ווארשא) וס' יראים, רפט-רצ (השלם סי' תלג - וב"תועפות ראם" שם הזכיר את הקונטרס "זכר למקדש").

חידוש מעמד הקהל

במלואן.⁴⁰ והר ציון שנכבש בידי גבורי ישראל שמסרו נפשם עליו, הלא קדושת הדורות עליו.⁴¹ וכבר דן בשאלת חידוש הקהל,⁴² מרא דארעא דישראל הגרי"א הרצוג (שליט"א) [זצ"ל] הידוע במתינותו בדין. הוא פתח בשבח החוששים ל"חידושים", וסיים: "שראוי מאד לעשות זכר למקדש ולקבוע ב"ה תכנית להרבות כבוד שמים ולהלהיב את הלבבות לעבודתו יתברך, לאמונה ולתורה ולמצוות וכשם שנאמר אל יתבייש מפני המלעיגים, כך אני אומר שלא לחוש מפני החששנים, יותר מן השעור הראוי". גם הגרש"ד כהנא (שליט"א) [זצ"ל], שאוה למושב לו את העיר העתיקה עד שהיה אנוס לעזבה לפני שבלעוה לגיונות "עבר הירדן" העלה,⁴³ לאחר שדן בכל הטעמים שכנגד חידוש הקהל: "שהטעמים מבחינת ההלכה כדי לפטור מהמצוה החביבה הזאת בזמנינו ולחוש גם לעשות זכר אינם מספיקים". לא נשאר לנו מעתה אלא לעמוד על הצד החיובי שבדבר, היינו אם אנו צריכים לחדש מצוה זו.

כבר עמד, כידוע, החינוך⁴⁴ על ערכה החנוכי הרב של מצוה זו ואמר:

משרשי המצוה, ללפי שכל עיקרון של עם ישראל היא התורה ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים, על כן בהיות כל עיקרון בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה ולהיות

---

40. ר"ה ל ע"א; סוכה מא ע"א: "מנא לן דעבדינן זכר למקדש? דאמר קרא, 'כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה' מכלל דבעיא דרישה". בר"ה נאמר הדבר בסתמא דגמרא, ובסוכה בשם ר' יוחנן, ראשון לאמוראי א"י.

41. לפי אגדה ערבית עממית ידועה נידונו שני האדריכלים, שבנו את חומת ירושלים של עכשיו בפקודת השולטן סולימן למיתה על שלא הקיפו את החומה מסביב להר ציון, ומבפנים לחומה סמוך ל"שער יפו" היו מראים על שני הקברים שנקברו בהם לאחר תלייתם. אולי היתה זאת מאת ה' שישאר הר זה מחוץ לחומה הסוגרת עתה (לפי שעה) את העיר העתיקה בפני מדינת ישראל.

42. בקונטרס שנדפס בקובץ הקהל מעמ' נ"ז, ושהזכרתי למעלה כמה פעמים.

43. בתשובתו ל"מרכז התרבות של הפוהמ"ז" שנדפסה שם מעמ' נז.

44. מצוה תריב.

הקול יוצא בתוך כל העם אנשים ונשים וטף לאמר מה הקבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודינו ותפארתינו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה, וישמח ה' במעשיו.

וברי לי שאותה דרשה שדרש ר' אלעזר בן עזריה בשבתו ביבנה בפרשת הקהל⁴⁵ ושר' יהושע בן חנניה כינה אותה "מרגלית טובה"⁴⁶ היתה אף היא בערכה החינוכי של מצוה זו. הקהל, צורת המקור, יש בה צו וזירוז, מיד ולדורות,⁴⁷ אבל לא מצאנו ששוטרים יצאו לרזז את העם במקלות.⁴⁸ תוקעין ומריעין היו בחצוצרות כדי להודיע טיבה החגיגי של אספת הקהל, והעם היה נוהר מאליו. "אותו היום היו הכהנים עומדים בגדירות ובפרצות וחצוצרות של זהב בידם ותוקעין ומריעין וכל כהן שאין בידו חצוצרות אומ' דומה שאין זה כהן. שכר גדול היה להם לאנשי ירושלים שמשכירין חצוצרות בדינר זהב. בו ביום ראה ר' טרפון חיגר עומד ומריע בחצוצרות".⁴⁹ ולמה באים האנשים

---

45. חגיגה ג ע"א; ירושלמי חגיגה פ"א ה"א; מכילתא בא פרשה טז; תוספתא סוטה פ"ז מ"ח; מס' סופרים פרק יח.

46. בירושלמי שם: אין הדור יתום שר' אלעזר בן עזריה בתוכו.

47. ראה, "לקח טוב" פ' וילך פס' ויצו משה אותם לאמר: להזהיר המצוה לדורות על פרשת המלך.

48. ב"זכר למקדש", עמ' לב, דייק מלשון הרמב"ם הל' חגיגה ג, א: מ"ע להקהיל כל ישראל אנשים נשים וטף וכו', שבלי ספק כופין את כ"א מישראל שאינו רוצה לבא, כמו על כל מ"ע. אבל לענ"ד נראה שלא כן. המצוה על ראשי העם להקהיל את העם ע"י הודעה בחצוצרות ובמשיכה בדברים ולא בכפיה.

49. תוספתא, סוטה פ"ז מ"ח עפ"י הוצ' צוקרמנדל.

50. דבר חכמה אמר הגאון ר' מאיר שמחה מדוינסק ז"ל בספרו "משך חכמה" פ' וילך (מובא ברש"י זיון "לאור ההלכה" עמ' קו) שר' יהושע בן חנניה מבשרו חזה "שהיתה אמו מוליכה עריסתו לבית הכנסת כדי שיתדבקו אזניו בדברי תורה" (ירושלמי יבמות פ"א ה"ו) ועליו אמרו: "אשרי יולדתו". (אבות פ"ב מ"ח) וראה פי' הרע"ב שם. וכבר אמר דבר נאה זה גם הגרא"ד רבינוביץ-תאומים ב"זכר למקדש" עמ' לד. ועל היוצא מדרשה זו של ר' אלעזר בן עזריה על חנוך הבנות, ראה ירושלמי

חידוש מעמד הקהל

והנשים מאליהם? אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע. וטף למה באים? כלום יש משהו באספת "הקהל", שאין בה אלא קריאת פרשיות של תורה ע"י המלך או ראש העם, כדי למשוך את הטף? והתשובה: הטף אינם באים מאליהם אלא שמביאים אותם. ההורים הם הם שמכוונים את חנוך הטף! מסתבר שר' אלעזר בן עזריה דרש בפרשה זו ביבנה, כדי לעשות זכר להקהל, ולהראות שיבנה כירושלים היא בכוחה למשוך אנשים, נשים וטף, בשעת הדרשה בבית הכנסת של הישיבה שבה, כמו בבית הכנסת שהיה על הר הבית ושחברי הסנהדרין היו מתכנסים בו. אותה שעה אבד להם לישראל שלטונם המדיני ולא היה להם להשען אלא על הכח המוסרי והחנוכי בלבד, וכמה השכילו לחזק אותו כח שעמד לנו כל הימים שעברו עלינו ללא שלטון וכפיה.

עם תקומת מדינת ישראל חזר וניעור אצלינו הרצון להכניס את הכל למסגרת המשטר והמשפט העשוי לרדות בכח בעם. ברם מה נעשה ועם המדינה סר לצערנו ברובו מדרך התורה, ואין המשטר הדימוקרטי מתנהל אלא לפי רובו. נמצאת הדרך היחידה לפנינו, זו הארוכה והקצרה, דרך החנוך. ולא כן יחשבו אלה שאינם יודעים להבחין בין רצוי למצוי, או שנתחלף להם בין איוב בן דורנו במובן הקבוצי, שנידון ביסורי שאול ועמד נגד רעיו המתחסדים שראו בו כופר באלהיו כמו נגד אלה שיעצוהו להתכחש לעצמו ולאלהיו ולהיות כאחד המטומעים והמבוללים המאבדים עצמם איבוד לדעת, וזכה להופעת ה' מן הסערה להקמת ביתו מחדש, לבין איוב פשוט וגס שכמותו מצויים בחוץ לארץ.

כמה הטיב לחדור לעמקה של מחשבה זו, הגרי"מ חרל"פ זצ"ל, שנשאל אף הוא לפני שבע שנים בענין הקהל, ובמקום לרדת לפלפולה של תורה השמיע בתשובתו דברים שמן הראוי לשוותם לנגד עינינו עתה, כי רוח הקודש שהופיעה בבית מדרשו, ושבאה לו מבית רבו הגרא"י קוק זצ"ל, מרחפת עליהם. אלה הם:

סוטה פ"ג ה"א: אתיא דרבי אלעזר בן עזריה (שאמר נשים לשמוע ולא אמר ללמוד) דלא כבן עזאי דתנינן תמן מיכן אמר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה וכו'. והשוה למס' סופרים פ' יח: מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לביהכ"נ לתן שכר למביאיהן, והערת ר"י מיללער למס' סופרים שציין את התוס' בחגיגה ג ע"א ד"ה כדי, ואו"ז שמשם משמע שלא היתה פיסקא זו במס' סופרים.

אף גם זאת יש לדעת ולהבין כי בשעה שהננו מתנים את צערנו והתמרמרותנו על אלה שהתרחקו ממקורות קדשנו וכאילו פנו עורף למו, ואנו קוראים אותם לתשובה שיעזבו את רוע מעשיהם וישובו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם - גם אז חלילה לנו לאמוד אותם במידה זוללה, ועלינו לדעת כי אחרי רוב הצרות הנוראות שעברו על ראשנו במשך ימי הגלות ונצרפנו כצרף כסף לא יתכן שלא פעלו על כולנו לשנות את טעמנו לפני המלך מלכו של עולם ב"ה לזכך אותנו כצמר נקי, וא"כ איפוא מה הוא הגורם להתנכרות הזרה שהתאחזו בה, לצערנו הרב, אחדים מאתנו? אלא שגם ערכן של אותן הנפשות הוא כערכן של הנשמות שבעולם התוהו, שהכלי שלהן צר מהכיל את גודל האור שהי' צריך לחדור בתוכו, וכמו כן באחרית הימים יש שהתשוקה הפנימית לכל קיומי המצוות כולן עוברת כל גבול ולא יוכלו להסתפק בחלק מהמצוות בלבד, ומכאן כל ההריסות הרוחניות שנראו כנגע בתוך הבית, ונעו מים ועד ים ומצפון עד מזרח ישיטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, ביום ההוא תתעלפנה הבחורות היפות והבחורים בצמא.

ובאמת יסוד ההגנה על ההפרעה הזאת הוא החק העליון 'ביקש לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה', וממילא יש יחד עם התשוקה והצמאון גם שובע ורוי' לנפשות תשוקה ומנוחה יחדיו ימתקו. אבל הם אינם יודעים איך להמתיק את התשוקה - יש אשר היא מעבירה אותנו על דעתנו ועל דעת קוננו, ונעשים אז בבחינת שכורה ולא מיין, והם המה פושעי ישראל של זמננו.

באופן שיסוד הסבל הרוחני שלנו הוא לרגלי חוסר המשקל של התשוקה והמנוחה, הצמאון והשברון, שבזמן שאתה מהן גוברת ביותר ויוצאת בלי גבול, היא מביאה לידי שבר גדול ותמיד צריכים לשקול שיהיו שניהם במאזנים.

ולזאת, הגברת התשוקה לכל המצוות גם לאלו שאינן נוהגות בזמן הזה נחוצה מאד, ויחד עם הגברתה עלינו גם להבליג על צערנו ולתת בזה עצמו גם רוי' לנפשינו ולשיש אתה משוש בעשותנו זכר אלי'. ובזה נקנה לבא ספק גם את הנשמות

חידוש מעמד הקהל

העשוקות שהלכו שדוד לרגלי התשוקה הפנימית הבלתי מסודרת, וכולם שוב ישבו אל ה' ויגילו וישמחו בישועתו עד אשר נזכה שיוחזרו אלינו כל המצוות בחיובן ובאפשרותן לקיימן כהלכתן. וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. ואם גדולי ישראל נתנו את ידם אליכם הנני גם אנכי הצעיר נמנה עמהם.

המצפה לישועה
יעקב משה חרל"פ

ד. כיצד סדר חידושה

יודע אני בי שאיני כדאי להציע הצעות למעשה, ואיני דן אלא כמון הצד וכקטן שבחבורה שבחז"ל. ויודע אני ברבותינו שבא"י שדעתם גדולה ורחבה, ואין בדבריי אלה כבכל מה שקדם, אלא הסחת דברים מלב מי ששרוי בחוץ לארץ, ושואף לארץ, המנסה לנשות את צערו בכתיבה על ענינים שהנפש יוצאת אליהם ורוצה לראות בהתגשמותם.

כדרך כל טכס צבאי ומדיני הנערך ע"י המתוקנים שבאומות, שכל פרט קטן בו ערוך מראש בקפדנות יתירה, וכל הנוטלים חלק בו, אף אם השתתפותם היא לרגע, מאמנים ומרגילים את עצמם ימים ושבעות, כדי שהכל יעשה בזריזות גדולה ובהידור רב, יצטרכו העוסקים בסידור טכס "זכר להקהל" מטעם משרד הדתות של ממשלת ישראל לעבד את כל פרטי הטכס, בהסכמת הרבנות הראשית, שכל הנוטלים חלק במצעד ובמעמד ובכל הכרוך בהם ידעו מראש את תפקידם וימלאו אותו כראוי.

הקהל היא מן המצוות הצריכות להיעשות בעסק גדול, ולפיכך היו תוקעים בחצוצרות כדי להקהיל את העם,⁵¹ וספר התורה שקראו בו נמסר מיד חזן הכנסת לראש הכנסת ומראש הכנסת לסגן ומסגן לכה"ג עד שבא ליד מי

---

51. תוספתא סוטה פ"ז מ"ח; רמב"ם הל' חגיגה ג, ב.

שקרא בו.⁵² משנה זו אינה צריכה לזוז מעיני מסדרי הטכס בהווה כשיבואו לחלוק כבוד לתורה שתימסר מיד ראש הכנסת של ימינו ליד הקורא בו.⁵³ הואיל ומצות הקהל נוהגת באנשים בנשים ובטף ראוי שישתתפו במצעד תינוקות של בית רבן ורבותיהם, בתי הספר ומוריהם, הסתדרויות של נשים, והסתדרויות של נוער, על מחניהם ועל דגלם.⁵⁴ הרבנים וחכמי הישיבות, שהתורה שלהם היא ובה יהגו יומם ולילה,⁵⁵ ישתתפו במצעד ובמעמד בכבוד מיוחד הראוי לחכמי התורה, באופן המעורר כבוד בלב כל הבאים לראות ב"יקרא דאורייתא".⁵⁶ גם תושבי מדינת ישראל שאינם בני ברית יורשו להשתתף אם ירצו בכך.⁵⁷ באי כח הקהילות שבתפוצה, ויחידים מבני חו"ל שעלו כדי להשתתף במעמד הקהל, יעמדו במקום מיוחד שמעליו תופיע כתובת "בבוא כל ישראל לראות". אין צורך לומר שהקריאה היא בלשון התורה, ללא כל תרגום אף אם ירבו היהודים הלועזים להשתתף במעמד

---

52. משנה ורמב"ם שם.

53. ראה תפא"י על המשנה סוטה סוף פ"ז שקריאת איש המדינה שאין התורה אומנתו מביאה לפעמים "שיזהרו טפי במצוות התורה". ויש גם שהיא מביאה לידי מרדות בלב הקורא עצמו, כאשר אירע לאגריפס, כמו שהעירוני למעלה.

54. אשר לגיל הטף, ידועה דעת הרמב"ן בדברים לא, יג: "כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך", וכן אור החיים שם: "ואולי שנותנים טעם לקטני קטנים שאינם מבינים דבר שגם הם נכללים בכלל הטף שאמר הכתוב". ואשר על מי מוטל החיוב, על ההורים או על ביה"ד ב"כ הציבור, חקר בזה הטורי אבן בחגיגה שם, ומנחת חינוך במצוה תריב.

55. קדושין לב ע"ב: תורה דיליה היא דכתיב: "ובתורתו יהגה יומם ולילה" (תהילים א, ב). עבודה זרה יט ע"א: ואמר רבא בתחלה נקראת על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו שנאמר: "בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה". ואשר לצורך השתתפותם, כתב הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ו: אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכונה גדולה יתרה".

56. ברכות יז ע"ב, ושם תוד"ה תרי זימני.

57. למעלה פ"ב הע' 5.

חידוש מעמד הקהל

הקהל.⁵⁸ ומן הראוי שספר התורה שיקראו בו יהיה מן העתיקים ביותר, ואולי מאלה שעלו בידי בני הגליות שנעקרו ממקומן ונשתלו בארץ ישראל, כדי לחזק את רושם הקריאה בו.⁵⁹

אשר לפרשיות הנקראות וסדרן חלקו בזה רבותינו רש"י ורמב"ם ז"ל.⁶⁰ אבל דבר יפה אני לומד מפי התכנית שהציע הגרי"א הרצוג (שליט"א) [זצ"ל] לחגיגת הקהל לפני שבע שנים. בהצעתו עמד כנראה על הקושי להאריך בקריאת כל הפרשיות האמורות במשנה בשעת אספה גדולה שהקצור יפה לה, ולפיכך חילק את החגיגה לשתיים. הפרשיות תקראנה בתי הכנסת באור ליום חגיגת הקהל, ואילו ביום הקהל לא תיקרא אלא פרשת הקהל עצמה, היינו ארבעת הפסוקים בדברים לא, י-יג. שוב נאמר שם: "ואחר כך יאמרו

---

58. משנה סוטה פ"ז מ"א; רמב"ם הל' חגיגה ג, ה: "הקריאה והברכות בלשון הקדש שנאמר תקרא את התורה הזאת בלשונה אע"פ שיש שם לעוזות". הגרא"ד רבינוביץ העיר (זכר למקדש, עמ' יג) שהמלים: "אע"פ שיש שם לעוזות" שייכות להלכה ו' שלאחריה, אף שהתוי"ט בסוטה פ"ז מ"ח העתיק כהנדפס. ושם בעמ' לט הביא דברי הטורי אבן (חגיגה ב ע"ב) שלועזים פטורים מהקהל, ודברי בעל הטורים (דברים לא, יא) "בבוא כל ישראל מלא ויו כי ו' היו באים, כהנים וזקנים אנשים ונשים וטף וגרד".

59. למעלה פ"ב הע' 22, 23.

60. לרש"י, בפירושו למשנה, בסוטה מא ע"א: "קורא מתחלת אלה הדברים עד שמע, שבואתחנן, ושמע והיה אם שמוע ע"י דילוג, ומשם מדלג לעשר תעשר, ומשם מדלג וקורא כי תכלה לעשר וברכות וקללות, ומשם חוזר למפרע וקורא אשימה עלי מלך". ולרמב"ם בהל' חגיגה ג, ג: "מהיכן הוא קורא מתחלת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע ומדלג ליהיה אם שמוע וגו' [בד' וויניציאה: וגומר אותה. וכך מסתבר הערת הרב א' הילביץ מובאה ע"י הרב ש"י זיון, לאור ההלכה עמ' קיא] ומדלג לעשר תעשר, וקורא בעשר תעשר על הסדר, עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ופוסק". ובלח"מ העיר שבודאי היתה כאן גירסא אחרת במשנה לפני הרמב"ם. והתוי"ט בסוטה פ"ז מ"ח השוה את הגירסות של הרמב"ם בפ"י המשניות שלו לזו שבהל' חגיגה, והגיה את נוסח פ"י המשניות לפי הלשון בהל' חגיגה. אף הראה על השינוי בנוסח המשנה שבירושלמי. מכל זה ברור שגרסאות חלוקות לפנינו.

הרב פרופ' שמואל ק. מירסקי

כל הקהל מזמורי תהלים ידועים". לא נתפרשו מזמורי תהלים אלו מה הם. אבל אין ספק לדעתי שפרקים מעין מו, מת, עו פז, קכה, הם מן הדברים בעתם ובמקומם.

ניתן לשער שגם הצהרה קצרה על קבלת עול תורה ומצוות תישמע מעל הר ציון במעמד הקהל. הכרזות שהוכרזו בשעתן על לימוד פרקי תנ"ך יום יום, ועל לימוד "הדף היומי" במחזור בן שבע שנים, שנתכוונו להגדיל תורה ולהאדירה על פי שיטת השלמת היחיד את פרשיותיו ושיעוריו עם הצבור כדי לערוך שולחן אחד של תורה לעם כולו, תתחברנה להכרזה אחת ויערך כעין "חק לישראל" שלא יעבור על אדם מישראל בכל מקום שהוא יום אחד בלא תורה שבכתב ושבעל-פה, והסיום הגדול יערך בכל שבע שנים בירושלים במוצאי חג הסוכות.

גם בקהלות ישראל שבתפוצה תיערכנה חגיגת הקהל לאלה שאין ביכלתם לבוא ולהראות בציון בו ביום שיערך מעמד הקהל שם, ונמצאו כל ישראל מכוונים לבם למקום אחד, דרך העיר העושה כל ישראל חברים.